

Modernitás és közbeszerzés

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A 19. századi jogalkotás-koncepció szerint a törvényhozás feladata, hogy egyszerűen, átláthatóan és tartósan (ha lehet: véglegesen) rögzítse az együttélés rendjének és módjának, a versenynek és kooperációnak a feltételeit, majd őröködjön azok betartásán a belső és külső támadásokkal szemben. A 20. század jogalkotása esetében már a társadalom irányításának funkciója kerekedik felül Szabó Miklós szerint: a szabályozó államot egyre nagyobb mértékben váltja fel a beavatkozó állam, majd a tervező állam, melynek kezében a jog a „társadalmi mérnökösködés” eszközévé válik. Ez a változatlan, állandó joggal szemben a rugalmas, a feltételekhez folyamatosan igazodó – állandóan változó – jog dominanciáját s a jogalkotás új koncepcióját hozza magával.^[1] A modern állam tehát a modern jogalkotást, az állam aktív társadalmi alakító szerepét hozta magával. A 21. század első évtizedeiben sem tapasztaljuk ezt másként: mind a nemzeti, mind a szupranacionális intézmények megfogalmazzák a „minőségi jogalkotással” szemben támasztott követelményeket, elvárásokat, amelyek nem az állami távolságtartás, hanem az aktív társadalom- és gazdaságformálás irányába mutatnak.^[2]

Az Európai Bizottság 2016-os közleménye szerint a jogalkotás minőségének javítása nem önmagáért való cél, hanem az uniós állampolgárok számára kézzelfogható eredményekkel, az Európa egészét érintő kihívások kapcsán pedig megoldásokkal szolgáló eszköz.^[3] Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2007-ben fogadta el „A jó közigazgatás kódexe” c. dokumentumot,^[4] amelyben megjelenik a transzparencia és participáció elveit középpontba helyező jó kormányzás és a hatékonyság jelentőségét hirdető új közmenedzsment irányzata is.^[5] A közbeszerzések vonatkozásában a fenti elvek megjelennek, minthogy a közbeszerzési szabályozás határterülete a közigazgatási jognak, a polgári jognak

[1] Szabó, 2011, 188-189.

[2] Ld. erről részletesen: Váczi, 2013.

[3] A Bizottság közleménye: A jogalkotás minőségének javítása: az eredmények javítása egy erősebb Unióért. COM(2016) 615 final. Brüsszel, 2016. szeptember 4.

[4] Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Cm/Rex(2007) 7. sz. ajánlása és függeléke. A magyar szöveg megjelent: Pro Bono Publico 2011/1. szám pp. 94-104. (nem hivatalos fordításban).

[5] Szegedi, 2011, 106.

és a versenyjognak, így ezen területek vívmányai és sajátos célkitűzései érvényesülnek a közbeszerzési jogalkotásban is. A kézirat lezárásakor hatályos, negyedik közbeszerzési törvényünk, amely már a 21. század „terméke”, a célok között nevesít bizonyos új elvárásokat: környezetvédelmi célkitűzések, a tisztességes piaci verseny feltételeinek megteremtése körében utal a helyi kis- és középvállalkozások fokozott szerepvállalására, a szociális szempontok érvényre juttatására.^[6] Ezen új célkitűzések részben a jogharmonizáció eredményei, részben a jogalkotási szerepfelfogásból eredő szükségszerűségek, amelyek a minőségi jogalkotási célokon túl a modern kor igényeit is figyelembe veszik. A 2015-ben elfogadott és jelen tanulmány kéziratának lezárásakor hatályos közbeszerzési törvény (a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény, továbbiakban: Kbt.) miniszteri indoklása is megerősíti, hogy az új irányelvi szabályozással a tagállamok számára szélesebb lehetőség nyílik arra, hogy a fontos társadalmi-gazdasági célkitűzések, különösen az innováció, a szociális célkitűzések, valamint a fenntarthatóság (környezetvédelem) a közbeszerzési politika integráns részévé váljanak.^[7] Az egyes szakpolitikai elképzeléseknek nagyobb teret adva a törvény felhatalmazást adott a Kormány számára, hogy meghatározza egyes szerzési tárgyak tekintetében az alkalmazandó értékelési szempontrendszerre és módszerre vonatkozó részletes szabályokat, a szociális, különösen foglalkoztatási és környezetvédelmi, fenntarthatósági, energiahatékonysági szempontoknak a közbeszerzésben történő érvényesítése kötelező eseteit és módját, ideértve a fenntartott közbeszerzés kötelező alkalmazása előírását is.^[8] Ez biztosítja a közbeszerzésekben azt a stratégiai megközelítést, amely szükséges a közbeszerzési szabályozás modernizálásához.

II. PRIORITÁSOK A KÖZBESZERZÉSI JOGALKOTÁSBAN

Az Európai Bizottság 2017. október 3-án közzétett iránymutatása szerint a közbeszerzések hatékonysága körében a tagállamoknak stratégiai megközelítést kell kidolgozniuk, amely a következő hat prioritásra összpontosít:

- az innovációs, zöld és szociális szempontok nagyobb mérvű figyelembevétele a közbeszerzési szerződések odaítélésekor;
- az ajánlatkérő szervek professzionálissá tétele;
- a közbeszerzési piacokhoz való könnyebb hozzáférés a kkv-k számára az EU-ban és az uniós vállalkozások számára a harmadik országokban;
- a szerzési adatok átláthatóságának, sértetlenségének növelése és minőségének javítása;
- a szerzési eljárások digitalizálása;

[6] A hazai szabályozás áttekintését ld. például: Farkas, 2017, 9-18., illetve Petró, 2020, 43-53.

[7] Miniszteri indoklás, 164-165.

[8] Miniszteri indoklás, 171.

- szorosabb együttműködés az ajánlatkérő szervek között Európa-szerte.^[9]

A fenti prioritások egyben a rugalmasabb, modernebb közbeszerzések irányába hathatnak, így szolgálva a 21. századi igényeket. Az alábbiakban a közbeszerzési eljárások fejlődése/fejlesztése körében a fenti Bizottsági lista egyes elemeire térek ki.

1. Innovatív és zöld közbeszerzések

Az Európai Unió által 2014-ben elfogadott új közbeszerzési irányelvek^[10] minden lehetséges helyen hangsúlyozzák, hogy a közbeszerzések fejlődési irányát az alcímben említett három szó mentén képzelik el. Az Európai Bizottság rendkívüli erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a jogegységesítési általános célkitűzésen túl gyakorlati eszközökkel is segítse a tagállamokat és az ajánlatkérőket az új célok megvalósításában.

Az innovatív közbeszerzések célja, hogy áthidalja a szakadékat a legmodernebb technológia és folyamatok, valamint a közzsférához tartozó ügyfelek és felhasználók között, akik élvezhetik a modernizáció előnyeit. Bár statisztikai adatokkal nehézkesen alátámasztható, a jogalkotó általános érvelése szerint az innovatív közbeszerzések képesek a gazdaság egészére pozitív hatással lenni, ösztönözni a piaci szereplők innovációs beszerzéseit is.^[11] Kiemelésre érdemes, hogy az innovatív beszerzések általánosságban véve erőforrás-takarékosak és környezetkímélők is,^[12] vagyis több célkitűzést is megvalósítanak a beszerzések körében.^[13] A szakirodalom ugyanakkor kiemeli, hogy önmagában a közbeszerzések körében előírt innovációs megoldások elsősorban akkor eredményesek, ha támogató nemzeti innovációs politikai eszköztár

[9] Európai Bizottság: Eredményesebb közberuházások a hatékony és professzionális közbeszerzés révén. A sajtóközlemény elérhető itt: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3543_hu.pdf.

[10] Az Európai Parlament és a Tanács 2014/23/EU irányelve (2014. február 26.) a koncessziós szerződésekről, az Európai Parlament és a Tanács 2014/24/EU irányelve (2014. február 26.) a közbeszerzésről szóló 2004/18/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, valamint az Európai Parlament és a Tanács 2014/25/EU irányelve (2014. február 26.) a vízügyi, energia ipari, közlekedési és postai szolgáltatási ágazatban működő ajánlatkérők beszerzéseiről és a 2004/17/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

[11] A statisztikai adatgyűjtés nehézségeiről ld. például: Uyarra - Flanagan, 2009.

[12] Ld. erről például a német gazdasági és energiügyi minisztérium közleményét: Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2017, 5.

[13] A 24/2014/EU irányelv (47) preambulumi cikke kifejezetten előírja, hogy „a hatóságoknak a közbeszerzést a lehető legmegfelelőbb módon kell stratégiaileg felhasználniuk az innováció ösztönzése érdekében. Az innovatív termékek és szolgáltatások vásárlása, illetve építési beruházások megvalósítása kulcsszerepet játszik a közszolgáltatások hatékonyságának és minőségének a legfőbb társadalmi kihívások kezelésével egyidejű javításában. Hozzájárul a közforrások lehető legelőnyösebb felhasználásához, valamint a szélesebb körű gazdasági, környezeti és társadalmi előnyök eléréséhez azért, hogy új ötleteket hív életre, azokat innovatív termékekké és szolgáltatásokká alakítja, és így elősegíti a fenntartható gazdasági növekedést.”

is kapcsolódik hozzájuk.^[14] Az innovációs beszerzések körében – a többéves tapasztalatok figyelembevételével – az Európai Bizottság összegyűjti és rendszeresen közzéteszi azokat a kérdéseket, amelyek megfontolásra érdemesek más beszerzési vagy közbeszerzési eljárásokhoz képest, így például az innovációhoz kapcsolódó szellemi tulajdonjogokra vonatkozó stratégia-kialakítás, szerződés-menedzsment, kockázatkezelés.^[15]

Hazai hatályos közbeszerzési jogunkba az irányelvi szabályozással összhangban kerültek átültetésre az innovációt ösztönző megoldások, így az értékelési szempontok között nevesítésre került a minőségi szempontok között az innovatív megoldások alkalmazása, valamint az új eljárási típus, az innovációs partnerség. Ezen eljárási típust kifejezetten a 2014-es irányelvi reform teremtette meg, tehát a legfiatalabb eljárási fajtának tekinthető, az irányelvek átültetési határidejének figyelembevételével mindössze legfeljebb 5 éves élettartammal (2020 júliusáig), így a gyakorlati tapasztalatok is erre az időszakra korlátozódnak. Tanulságos adat ugyanakkor, hogy az EU közbeszerzési portálja (TED – Tenders Electronic Daily) adatai alapján 2015. január 1. és 2020. július 30. között az EU-ban székhellyel rendelkező ajánlatkérők összesen 450 ajánlattételi felhívást tettek közzé, amely innovációs partnerség formájában megvalósuló közbeszerzésre irányult. Az adatok alapján Magyarország részéről nem került ilyen jellegű felhívás közzétételre, amely részben visszavezethető az eljárási forma igen „nagyvonalú” szabályozására a hatályos Kbt.-ben.^[16]

Zöld közbeszerzésnek nevezzük az olyan közbeszerzést, amely során az ajánlatkérő a beszerzési folyamat minden szakaszában figyelembe veszi a környezetvédelem szempontjait, és az életciklusuk során a környezetre lehető legkisebb hatást gyakorló megoldások keresésével és előnyben részesítésével ösztönzi a környezetbarát technológiák elterjedését és a környezetbarát termékek előállítását.^[17] A zöld közbeszerzési célkitűzések hosszabb múltra vezethetők vissza az Európai Unióban. 2005-ben az EU-25 országaira kiterjedő kutatás megállapította, hogy a sikeres zöld közbeszerzések útjában az alábbi akadályok állnak:

1. az a feltételezés, hogy a környezetbarát termékek drágábbak
2. a környezetbarát feltételrendszer alkalmazására vonatkozó ismerethiány
3. a döntéshozók részéről tanúsított támogatás hiánya, illetve a stratégiai szemlélet hiánya
4. segédanyagok, minták, gyakorlati útmutatók hiánya
5. a közigazgatási (közbeszerzési) apparátus képzésének hiányossága.^[18]

[14] Fernández-Sastre – Martín-Moyoral, 2017.

[15] Egy fontos útmutató például: Procurement of Innovation Platform, ICLEI: Útmutató a közigazgatási hatóságok számára az innovációs célú közbeszerzésekről.

[16] Az innovációs partnerségre vonatkozó rendelkezések: Kbt. 95-97. §-ok.

[17] A Közbeszerzési Hatóság definíciója a zöld közbeszerzésekre. Elérhető a Hatóság honlapján.

[18] A kutatási adatok részletesen: Bouwer et al., 2005.

2020-ban ugyanakkor a fenti akadályok jelentős része lebontásra került, így a 2014-es közbeszerzési irányelvi reform tételesen is nevesítette^[19] a környezetvédelmi szempontok érvényesítésének elvárását a közbeszerzési eljárásokban, vagyis akik korábban nem fordítottak figyelmet a zöld beszerzésekre, azokat most már a jogszabály kötelezi erre. A hazai közbeszerzési rendszer 2012-től teszi lehetővé a zöld- és szociális szempontok érvényesítését a közbeszerzési eljárásokban. A Közbeszerzési Hatóság által a 2019-es évre vonatkozóan közzétett statisztikai adatok alapján az eljárások 12,6%-ában az ajánlatkérők alkalmaztak valamilyen környezetvédelmi szempontot a közbeszerzésben, és ezen eljárásokon belül is jellemzően a regionális/helyi szintű ajánlatkérők éltek leginkább a zöld szempontok érvényesítésével (75,1%-ban az összes eljárás arányában). A főbb beszerzési tárgyak szerinti csoportosítás alapján az építési beruházások esetén tartották leginkább szem előtt az ajánlatkérők a környezetvédelmi szempontokat, holott az Európai Unió segédanyagok és legjobb gyakorlatokat bemutató tanulmányok már számos más beszerzési területre dolgoztak ki környezetvédelmi szempontokat is figyelembe vevő ajánlásokat.^[20]

2. Digitalizációs folyamatok a közbeszerzésben

A 2014-es irányelvi reform kötelezően írta elő a tagállamok számára az elektronikus közbeszerzési rendszerek bevezetését. Hazánk az elsők között valósította meg egyrészt az irányelvi rendelkezések átültetését, másrészt az elektronikus közbeszerzési rendszer bevezetését. 2018. március 15-ét követően hazánkban a 100%-os állami tulajdonban lévő gazdasági társaság által üzemeltetett Elektronikus Közbeszerzési Rendszer (EKR) használatával lehet közbeszerzési eljárást lefolytatni.^[21] Mint minden új rendszer, ez is folyamatos fejlesztés alatt áll, ugyanakkor mindenképpen előnyként kell említeni, hogy 2020 júliusáig összesen 1 alkalommal fordult elő olyan üzemzavar,^[22] amely akadályozta a közbeszerzések lefolytatását hazánkban, így elmondható, hogy az informatikai háttér meglehetősen nagy megbízhatósággal működik.

A COVID-19 járvány rámutatott arra, hogy az elektronikus átállás a közbeszerzések területén milyen mértékben tudja megkönnyíteni a távollévők közötti munkavégzést. Az elektronikus közbeszerzési rendszer gyakorlatilag kiiktatta az ajánlatkérők és az ajánlattevők közötti személyes találkozás minden formáját, így mondhatjuk, hogy a járvány nem érintette olyan mértékben a köz-

[19] Például a 24/2014/EU irányelv 67. cikke a minőségi értékelési szempontok között kiemeli a környezetvédelmi szempontok alkalmazhatóságát, valamint a 68. cikkben az életciklus-költség számításának általános ajánlása maga is teljes egészében a zöld közbeszerzési célkitűzéseket segíti elő.

[20] Az Európai Bizottság tematikus honlapon teszi közzé az ajánlásokat és technikai útmutatókat. Elérhető: https://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm (2020. július 30.).

[21] A kivétel a Kbt. 41/C. § rögzíti.

[22] Az üzemzavar megállapításának feltételeit és következményeit az elektronikus közbeszerzés részletes szabályairól szóló 424/2017 (XII.19.) Korm. rendelet 16. § rögzíti.

beszerzési eljárásokat, mint más ágazatokat. Az ajánlatkérés, az ajánlattétel, a szerződéskötés, sőt, még a tárgyalási forduló is lebonyolítható kizárólag elektronikus kapcsolattartás eszközeivel. Egy olyan eljárási cselekmény van, ahol a távolságtartási szabályok betartása mellett mégis szükséges a személyes jelenlét a felek részéről: ez a helyszíni bejárás.^[23] Az elektronikus átállás tekintetében az Európai Unió előre rögzített bizonyos határidőket és lépéseket, amelyekhez a tagállamoknak igazodniuk kell, így a jövőben várható a fizetések és megrendelések teljes digitalizálása is.^[24]

3. A vállalkozásokat segítő szabályozás

Tátrai Tünde 2010-ben kutatási adatai alapján megállapította, hogy a magyar vállalkozások szerint a közbeszerzés jelentősen túlszabályozott.^[25] Álláspontom szerint a túlszabályozáson felül sokkal nagyobb problémát jelent a közbeszerzési szabályozás kiszámíthatatlansága, a pályázati ellenőrzési rendszer által megfogalmazott, „szokásjogi” jellegű elvárások és a Kbt. kögens szabályai között feszülő ellentmondás, valamint a folyamatos módosítások a szabályozásban. Ezen tényezők mentén a kis- és középvállalkozások számára a közbeszerzési eljárás továbbra is mumus marad, amely nem potenciálisan munkához és megrendeléshez juttatja a vállalkozásokat, hanem bizonytalanságot és kiszámíthatatlanságot szül.

Az 1995. évi közbeszerzési törvényt az 1995. május 26-i közlönyállapothoz képest a 2004. május 1-i hatályon kívül helyezéig a jogalkotó 15 alkalommal módosította – tehát 9 év alatt 15 módosítás. A 2003. évi közbeszerzési törvény szövege a 2003. december 28-i közlönyállapothoz képest 53 alkalommal módosult 2012-ig – tehát 9 év alatt már 53 módosításon esett át. A 2011-es törvény a 2011. július 20-i közlönyállapotához képest a 2015. november 1-i hatályon kívül helyezéseiig eltelt kicsit több, mint 4 éve alatt 23 alkalommal módosult, vagyis többször, mint az első törvény annak 9 éves „pályafutása” alatt. A 2015-ös közbeszerzési törvény esetében 2020. július 31-ig, vagyis kevesebb, mint 5 év alatt összesen 35 alkalomnál tartunk a módosításokkal (és további 3 újabb módosítás már elfogadásra került), amely körülmény nyilvánvalóan akadályozza a vállalkozások sikeres részvételét a közbeszerzési eljárásokban, mert ennyi jogszabályi változásra csak jelentős idő- és erőforrás ráfordításával lehet felkészülni. Álláspontom szerint a kkv-k támogatása egyértelműen a szabályozás egyszerűbbé és kiszámíthatóbbá tétele mentén valósítható meg, különösen, hogy hazánkban

[23] Kbt. 52. § (2) és Kbt. 56. § (7) bekezdései szerint. Az építési terület előzetes megtekintése sok esetben nélkülözhetetlen a pontos és felelős ajánlattételhez, de például közétkeztetési szolgáltatás esetén a főzőkonyha megtekintését is nélkülözhetetlennek találják az ajánlattevők.

[24] Az Európai Bizottság által meghatározott irányokat ld. részletesebben: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: Az e-közbeszerzésre vonatkozó stratégia. COM(2012) 179 final. Brüsszel, 2012.04.20.

[25] Tátrai, 2010, 71.

a kkv-k részvétele az eljárásokban statisztikailag magas. A Közbeszerzési Hatóság statisztikai adatai ugyanis azt mutatják, hogy a magyar kis- és középvállalkozások sikeresen teljesítenek a közbeszerzési eljárásokban, de az adatokat annak fényében kell értelmeznünk, hogy a legtöbb magyar vállalkozás belesik a kkv-kategóriába. Sokkal érdekesebb adat a kkv-k által elnyert közbeszerzések volumenére vonatkozó adat, amely szerint a szektor inkább a kisebb összegű beruházások esetében sikeres ajánlattevő, míg a nagyberuházásokat továbbra is a nagyobb vállalkozások valósítják meg.^[26]

III. ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

A válságok minden esetben előtérbe helyezik az állami szerepvállalást a gazdasági folyamatokban, és a 2000-es évektől két komolyabb válságot is átélhettünk: a 2008-as, reálgazdaságba átgűrűző pénzügyi válság, valamint a 2020-as, egész szolgáltatási ágazatok több hónapos leállását eredményező egészségügyi válsághelyzet az állami pénzköltést új pályára állította. A költségvetési fegyelem és a felelős gazdálkodás korábban hangoztatott elveihez képest a társadalmi és gazdasági felelősségvállalás került előtérbe, a támogatott tevékenységek, közvetlen állami megrendelések száma növekedett, és a bevezetöben említett aktív állami szerepvállalást külső körülmények igazolták vagy tették szükségessé. Elfogadva a tényt, hogy az állam a gazdaság egyik legnagyobb megrendelőjévé válik, és a GPD 16-17%-át költöttük el már korábban is a közbeszerzési eljárások eredményeként megkötött szerződéseken keresztül, nem közömbös, hogy ez a nagyságrendű pénzügyi forrás milyen módszerrel, milyen rendszereken és csatornákon keresztül kerül a gazdaságba. Az Európai Unió tagországai a belső piacra vonatkozó közös szabályozás figyelembevételével alkotják meg a szabályaikat, és bár korábban a WTO örködött a nemzetközi szabad piac felett, az utöbbi években ezen szupranacionális szerv ereje (politikai okokból) meggyengült. Hazánk szempontjából a hazai vállalkozások támogatása, az innováció ösztönzése, a környezetvédelmi és szociális szempontok megjelenése a közbeszerzésekben mind-mind célkitűzésként jelenik meg, és a hatályos Kbt. több lépcsős módosításai nagymértékben segítik elő a közbeszerzések digitális átállítását is. 2018. március 15-ét követően a magyar közbeszerzési rendszer átállt a kötelezően alkalmazandó elektronikus közbeszerzési eljárási rendszerre, a Közbeszerzési Hatóság 2018-ra meghirdette a zöld közbeszerzés évét, és az új szabályozásra reagálva minőségi- és nívódíjakkal jutalmazza azokat a köz-

[26] A Közbeszerzési Hatóság által közzétett adatok alapján például a 2013-as évben darabszámot tekintve a közbeszerzések 83,7%-át kkv-k nyerték, ugyanakkor értékarányban (volumenben) a nyertes eljárások csak az összérték 27,5%-át képviselték. 2019-ben a darabszámarány 87%, a volumen pedig 58,8%, vagyis sokkal kiegyenlítettébb. Forrás: A Közbeszerzési Hatóság Elnökének tájékoztatója a közbeszerzések 2019. évi alakulásáról.

beszerzéseket, amelyek a 21. századi elvárásoknak megfelelően a fenntartható, felelős pénzgazdálkodásra mintát mutatnak.

IRODALOM

- Bouwer, Maarten – de Jong, Klaas – Jonk, Margo – Berman, Tanya – Bersani, Raffaella – Lusser, Helmut – Nissinen, Ari – Parikka, Katriina – Szuppinger, Péter (2005): *Green Public Procurement in Europe 2005 - Status overview*. Virage Milieu & Management bv, Korte Spaarne 31, 2011 AJ Haarlem, the Netherlands. (Elérhető: <http://europa.eu.int/comm/environment/gpp/media.htm#state>).
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (2017): *Public Procurement of Innovation*. Frankfurt.
- Farkas Csaba (2017): Bevezetés helyett, avagy az új közbeszerzési törvény történeti előzményei. In: Farkas Csaba (szerk): *Húsz év mérlegen – Közbeszerzésünk múltja, jelene és jövője*. Iusperitus Kiadó, Szeged.
- Fernández-Sastre, Juan – Martín-Moyoral, Fernando (2017): Assessing the impact of public support for innovation in an emerging innovation system. In: *International Journal of Technology Learning, Innovation and Development*. Vol. 9., Issue 1. (Elérhető: <https://doi.org/10.1504/IJTLID.2017.082755>).
- Petró Szilvia (2020): 25 éves a közbeszerzés. In: *Közbeszerzési Értesítő Plusz*. 2020/3. sz.
- Szabó Miklós (2011): A jog alkothatóságáról. In: *Miskolci Jogi Szemle*. 2011. különszám.
- Szegedi László (2011): Az Európa Tanács jó közigazgatásról szóló ajánlásának magyar szövegéhez. In: *Pro Bono Publico*. 2011/1. sz.
- Tátrai Tünde (2010): A közbeszerzés jogi és hatékonysági aspektusai. In: *Vezetéstudomány*. 2010/7-8. sz.
- Uyarra, Elvira – Flanagan, Kieron (2009): Understanding the innovation impacts of public procurement. In: *Manchester Business School Working Paper*. No. 574, The University of Manchester, Manchester Business School, Manchester.
- Váczi Péter (2013): *A jó közigazgatási eljáráshoz való alapjog és annak összetevői*. Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Budapest.